

ЛЕКЦІЯ 4.

УПРАВЛІННЯ ЗАГРОЗАМИ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ НА МАКРО- ТА МІКРОРІВНЯХ

4.1. ЗАГРОЗИ ТА РИЗИКИ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ НА МЕЖІ ПОСТКРИЗОВОГО ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО ПЕРІОДІВ.

4.2. КЛАСИФІКАЦІЯ ЗАГРОЗ ФІНАНСОВІЙ БЕЗПЕЦІ ДЕРЖАВИ.

4.3. ЗАГРОЗИ ФІНАНСОВІЙ БЕЗПЕЦІ СУБ*ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ ТА ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ.

4.4. ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА.

ПИТАННЯ 1.

Дослідження сучасного етапу розвитку вітчизняної економічної системи дає змогу виявити декілька факторів, які чинять результуючий вплив на рівень фінансової безпеки України:

- рівень фінансової автономії від різних форм зовнішньої фінансової допомоги, джерелами надходження якої є міжнародні фінансові організації, уряди європейських країн, зовнішні інвестори, що є власниками іноземних інвестицій, спрямованих у вітчизняну економічну систему за посередництва фінансового ринку;

- характер національної внутрішньої та зовнішньої фінансово-кредитної політики;

- характер політичного клімату в державі;

- рівень нормативно-правової бази функціонування системи фінансової безпеки держави;

Законодавча база України не регламентує питання, пов'язані з управлінням фінансової безпекою на макрорівні. Основним джерелом інформації про вектори державної політики у сфері економічної та фінансової безпеки залишається **Стратегія національної безпеки України**, що датується 2020 роком – затверджена Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020.

Пріоритетом та основним завданням забезпечення фінансової безпеки на макрорівні є формування дієвого механізму захисту державних фінансів та приватних фінансових активів на фінансовому ринку і в особистому користуванні з боку владних структур. Безпека національних фінансів виражається у здатності державних органів влади забезпечувати раціональну фінансово-економічну політику для виконання завдання реалізації національних та приватних фінансових інтересів. У цьому контексті можна виокремити першу суттєву загрозу фінансовій безпеці, що нині характерна для України, а саме суперечливість фінансових інтересів держави, бізнесу та окремих індивідів.

Узагальнено можна назвати декілька основних економічних обставин, наявність яких є середовищем виникнення більшості загроз і ризиків стану фінансової безпеки держави:

- низький рівень інвестиційної привабливості вітчизняної економіки;
- висока вартість фінансових продуктів та послуг, низький рівень захисту їх користувачів національними регуляторами фінансового ринку;
- низька рентабельність фінансової діяльності учасників економічних відносин;
- зниження кількості користувачів фінансових продуктів та послуг через негативну демографічну динаміку та падіння рівня реальних доходів населення;
- державна фінансова політика, спрямована на розширення меж зовнішніх фінансових запозичень;
- нерозвиненість внутрішнього фондового ринку;
- відсутність у державі потужних фінансових центрів;

- поширення цифрових валют і альтернативних розрахункових засобів;

- відсутність механізму гарантування вкладів і забезпечення якості фінансових продуктів та послуг для юридичних осіб;

- тісний взаємозв'язок влади та фінансового бізнесу з превалюванням інтересів останнього над національними фінансовими інтересами.

Конкретний перелік загроз та ризиків фінансової безпеки України на межі посткризового та євроінтеграційного періодів демонструє табл. 1.

В контексті забезпечення фінансової макробезпеки на державні структури покладаються такі завдання:

- підтримання високого фінансового статусу країни на міжнародній економічній арені;

- мінімізація впливу світових фінансових криз на внутрішню фінансову стабільність національної економічної системи;

- запобігання виникненню конфліктів між впливовими сегментами фінансової інфраструктури в процесі реалізації їх фінансових інтересів;

- профілактика фінансових злочинів, тіньової економіки та адміністративних правопорушень у процесі перерозподілу фінансових активів;

- підтримка купівельної спроможності та авторитету національної валюти на внутрішньому та зовнішньому фінансових ринках;

- забезпечення фінансових умов для розширеного економічного відтворення та соціальної стабільності у державі;

- запобігання витоку національного капіталу за кордон;

- залучення зарубіжних інвестицій для зміцнення й розвитку економіки країни;

- стимулювання появи внутрішніх фінансових резервів для забезпечення фінансових потреб на різних рівнях національної економічної системи.

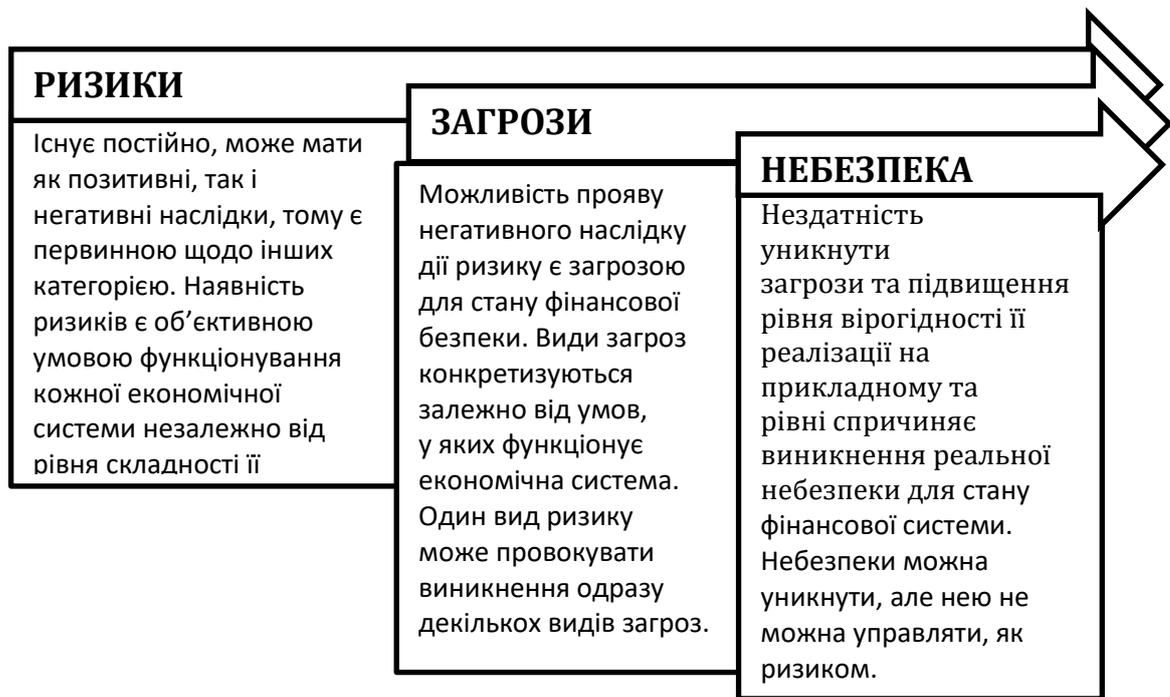

Рис. 1. Взаємозв'язок між поняттями ризику, загроз та небезпек у контексті забезпечення фінансової безпеки держави

Негативні наслідки більшості ідентифікованих ризиків та загроз фінансової безпеки України можуть бути мінімізовані за умови проведення зваженої фінансової політики, спрямованої на досягнення стану фінансового суверенітету України в перспективі. В рамках такої Стратегії потрібно передбачити виконання низки важливих завдань:

- створення таких фінансових умов, за яких національний капітал буде залишатися конкурентоспроможним, не відбуватиметься легалізація тіньового капіталу, а також вивезення його за кордон;
- гарантування ефективного регулювання банківського та небанківського ринків фінансових послуг;

- активізація внутрішніх інвестицій шляхом механізмів податкових преференцій;

- підтримка купівельної спроможності, рівня довіри до національної валюти та нівелювання різких коливань її курсу на валютному ринку;

Таблиця 1

Загрози та ризики фінансової безпеки України на межі посткризового та євроінтеграційного періодів

Посткризовий період		Євроінтеграційний період	
Ризики	Загрози	Ризики	Загрози
зміна моделі регулювання діяльності учасників ринків фінансових послуг.	зниження рівня ефективності регуляторних дій на фінансовому ринку.	входження на вітчизняний фінансовий ринок європейських компаній.	зменшення кількості вітчизняних фінансових посередників, монополізація галузі європейськими компаніями.
дестабілізація фінансового стану професійних учасників фінансового ринку.	банкрутство фінансових компаній, додатковий фінансовий тягар для ФГВФО.	підвищення вимог до якості фінансових продуктів та послуг і процедур фінансового обслуговування.	підвищення цін на фінансові продукти та послуги, недоступність їх для широких верств населення.
збереження власниками тимчасово вільних фінансових ресурсів, відмова від їх витрачання та інвестування.	відсутність джерел внутрішніх інвестицій, підвищення цін на кредити, емісія, що провокує інфляцію	розвиток платіжних систем, поява нових фінансових інструментів (наприклад, цифрових валют).	поява нових схем відмивання капіталу, виведення його в офшори, поширення нових видів фінансового шахрайства.
зниження рівня довіри до регуляторів та професійних учасників фінансової системи з боку населення й бізнесу.	відмова від користування фінансовими послугами, зріст курсу іноземних валют.	збільшення обсягів іноземного капіталу у вітчизняній фінансовій системі.	втрата фінансового суверенітету, контроль іноземними суб'єктами внутрішнього фінансового ринку України
поява нових видів	нецільове використання	доступ до різних видів	залежність національної

економічної діяльності, галузей та сфер народного господарства.	державних та приватних фінансових ресурсів	Фінансової допомоги від європейських фондів та організацій.	Фінансової політики від рішень та вимог фінансових донорів

- спрощення процедури початку професійної діяльності на вітчизняному фінансовому ринку;
- контроль рівня доступності та якості фінансових продуктів та послуг.

Задля скорочення кількості загроз, пов'язаних з високою часткою іноземного капіталу у вітчизняній фінансовій системі, органам державної влади необхідно чітко встановити межі зовнішнього інвестування та справедливо судити про пропорційність та можливості залучення додаткового фінансового капіталу із зовнішніх джерел з урахуванням рівня їх надійності.

Доцільним є встановлення для кожної галузі максимального обсягу дозволених іноземних інвестицій, а для найбільш значимих з них – заборони фінансування із-за кордону. Важливим державним завданням є розроблення систем нагляду й контролю, елементи яких могли б не лише забезпечувати моніторинг руху іноземних грошових потоків, але й відстежувати специфіку їх розподілу в найкоротші терміни.

Кінцевою метою протидії ризикам та загрозам фінансової безпеки України є:

- досягнення стану макроекономічної збалансованості та соціальної стабільності;
- забезпечення стійкості платіжної системи та розширення сфери безготівкового обігу;
- своєчасне виявлення тіншових фінансових операцій, перешкоджання їм, мінімізація їх наслідків для стану економічної системи;

- своєчасне запобігання фінансовим злочинам та правопорушенням (зокрема, відмиванню доходів, отриманих незаконним шляхом);
- максимізація довіри внутрішніх та зовнішніх інвесторів до національної валюти;
- зниження рівня бюджетного дефіциту, а в перспективі – забезпечення профіциту бюджету України.

Загрози фінансової національної безпеки тривалий час можуть не проявлятися у відкритій формі, тому моніторинг ризиків, які є джерелом їх появи, має відбуватися постійно на всіх рівнях національної економічної системи. Прояв одразу багатьох загроз може спровокувати черговий кризовий період для фінансової сфери держави, вихід із якого буде можливим лише за умови прийняття швидких та ефективних управлінських рішень щодо усунення фінансових проблем, а також компенсації негативних наслідків дії загроз на державному рівні.

Отже, до основних ризиків та загроз для національної фінансової безпеки можна віднести фінансову залежність від зовнішніх інвестицій та різних форм фінансової допомоги, вивезення капіталу в офшорні зони, низький рівень довіри користувачів фінансових продуктів та послуг до їх реалізаторів, присутність в економічній системі явищ тіньової економіки та корупції, нераціональне та нецільове використання державних фінансів. Найбільший деструктивний вплив на стан системи фінансової безпеки держави можуть мати внутрішні загрози.

Активізація впливу внутрішніх загроз на стан фінансової безпеки без вжиття будь-яких безпеко орієнтованих заходів у межах реалізації фінансової політики робить країну менш захищеною та вразливою перед зовнішніми загрозами її фінансової безпеки.

ПИТАННЯ 2.

Забезпечення фінансової безпеки України — це діяльність держави і всього суспільства, спрямована на:

- стабільне функціонування фінансової сфери, на захист національних цінностей та інтересів у цій специфічній сфері;
- запобігання та протидію загрози правам і свободам людини, матеріальним і духовним цінностям суспільства, конституційному ладу, суверенітету і територіальній цілісності країни;
- всебічне сприяння соціально-економічному розвитку України, в першу чергу в плані підвищення якості життя громадян.

Відповідно, місія системи фінансової безпеки держави полягає у своєчасному виявленні та запобіганні як зовнішніх, так і внутрішніх небезпек і загроз національним інтересам у фінансовій сфері, забезпеченні монетарного суверенітету банківської системи України, ефективності та конкурентоспроможності фінансової системи.

Водночас місія системи забезпечення фінансової безпеки як структурного елементу системи фінансової безпеки, полягає у моніторингу загроз та своєчасному реагуванні на виявлені загрози. Під останньою зазвичай розуміють невідповідність бажаного і фактичного рівнів досягнення цілей управління фінансовою безпекою.

З метою своєчасного та адекватного реагування на загрози фінансовій безпеці необхідно ідентифікувати загрози та структурувати проблеми забезпечення безпеки. В контексті зазначеного доцільним є:

- визначити об'єкти загроз фінансовій безпеці;
- класифікувати та систематизувати загрози фінансовій безпеці України.

Фінансова безпека визначається, як стан фінансової системи країни, за якого створюються необхідні фінансові умови для стабільного соціально-економічного розвитку країни, забезпечується її стійкість до фінансових шоків та дисбалансів, створюються умови для збереження

цілісності та єдності фінансової системи країни. Було наведено перелік індикаторів та джерел вхідної інформації за складовими фінансової безпеки, зокрема для: банківської безпеки; безпеки небанківського фінансового ринку; боргової безпеки; бюджетної безпеки; валютної безпеки; грошово-кредитної безпеки.

Під об'єктами загроз фінансовій безпеці України визначаються фінансові інтереси як держави в цілому, так і учасників фінансового ринку, суб'єктів підприємницької діяльності, громадян тощо.

Класифікація та систематизація загроз фінансовій безпеці України взаємопов'язаний процес. Завдання класифікації полягає у виявленні подібності і різниці загроз, відмежуванні однієї від іншої, розподіленні їх по певним групам з тим, щоб встановити зв'язки між ними. В цьому сенсі класифікація виступає як аналітичний момент систематизації. Остання завершує цей процес, об'єднує виявлені зв'язки в єдину структуру, тобто виступає як ціль та підсумок класифікації, її синтетичний момент. Разом з цим систематизація визначає загальним напрямком подальшого цілеспрямованого дослідження загроз фінансовій безпеці України.

Отже, під поняттям "класифікація загроз фінансовій безпеці" будемо розуміти єдине систематизоване групування загроз фінансовій безпеці, за ознаками сутності деструктивного впливу на об'єкт безпеки, джерел загроз, а також за просторово-часовими та змістовними характеристиками деструктивного впливу.

Розглянемо класифікацію загроз фінансовій безпеці в офіційному дискурсі державного управління. Так, в Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері (2012 р.) до явищ і чинників, що можуть призвести до створення зовнішніх загроз національній безпеці у фінансовій сфері віднесено:

- обмеженість доступу до міжнародних фінансових ринків;

- значна залежність від експортно-імпоротної діяльності; погіршення стану зовнішньої торгівлі, зростання дефіциту платіжного балансу, зокрема рахунка поточних операцій;

- значна залежність від зовнішніх кредиторів;
- вплив світових фінансових криз на фінансову систему держави.

Також у Концепції до явищ і чинників, що можуть призвести до створення внутрішніх загроз національній безпеці у фінансовій сфері, віднесено:

- нестабільність та недосконалість правового регулювання інвестицій;

- практика та досвід регулювання у фінансовій сфері;
- нерівномірний розподіл податкового навантаження на суб'єктів господарювання, що зумовлює ухилення від сплати податків та відплив капіталу за кордон;

- відплив капіталу за кордон внаслідок погіршення інвестиційного клімату;

- низький рівень бюджетної дисципліни і незбалансованість бюджетної системи; збільшення обсягу державного боргу;

- тінізація економіки;
- недостатній рівень золотовалютних резервів;
- значний рівень доларизації економіки;
- істотні коливання обмінного курсу національної валюти, не обумовлені дією макроекономічних факторів;

- слабкий розвиток фондового ринку, зокрема в частині застосування механізмів обліку та переходу прав власності на цінні папери, а також забезпечення захисту прав інвесторів на фондовому ринку;

- недостатній рівень капіталізації фінансової системи.

У науковому дискурсі визначено такі *внутрішні* загрози фінансовій безпеці України, як :

- низький рівень соціально-трудових відносин, соціальної спрямованості економіки;
- помилки, зловживання та інші відхилення (безгосподарність, різноманітні економічні злочини, тощо) в управлінні фінансової системи держави;
- скорочення використовуваної ресурсної основи у фінансовокредитній сфері діяльності для виходу з економічної кризи та успішного проведення подальших реформ;
- розвал фінансово-кредитної системи і послаблення її стабілізуючих функцій у сфері виконання та формування бюджету;
- падіння платоспроможності населення;
- скорочення ролі внутрішніх соціально-економічних стимуляторів економічного зростання;
- зростання економічної злочинності, корупції;
- зростання фінансових втрат в результаті збільшення масштабів і поглиблення соціальної напруженості в сфері економічних відносин;
- недосконалість механізмів формування економічної політики держави;
- втрата фінансової самостійності у вирішенні соціально-економічних питань та власної фінансової інфраструктури;
- нераціональний розподіл банківською системою кредитних ресурсів у стратегічно важливі види економічної діяльності;
- дефіцит державного бюджету;
- дефіцит платіжного балансу;
- високий рівень інфляції; низький рівень страхових виплат;
- низька частка довгострокового страхування;

- слабкий розвиток інфраструктури фондового ринку;
- зростання внутрішнього і зовнішнього боргу;
- криза інвестиційної сфери;
- низька ефективність бюджетно-податкової системи;
- дисбаланс у динаміці макроекономічних показників.

У науковому дискурсі визначено такі зовнішні загрози фінансовій безпеці України, як:

- інтернаціоналізація та глобалізація світового господарства;
- порушення національних пріоритетів України у сфері фінансів через просування іноземними партнерами вигідних їм економічних проектів і фінансових програм;
- формування іноземними партнерами такої структури зовнішньоекономічних зв'язків з Україною, коли остання поступово перетворюється на їх сировинний придаток;
- зростання зовнішньої фінансової заборгованості України, посилення її залежності від іноземних кредитів;
- нерозвиненість ринків капіталу та їх інфраструктури;
- криза грошової і фінансово-кредитної систем;
- нестабільність економіки;
- високий рівень зовнішньої заборгованості на 1 особу.

Вітчизняний дослідник Е. Дмитренко запропонував класифікацію загроз фінансовій безпеці за такими критеріями:

1. **За напрямками впливу** на фінансову діяльність (джерело загрози): внутрішні та зовнішні;
2. **За ступенем небезпеки**: особливо небезпечні, небезпечні;
3. **За можливістю дії**: реальні, потенційні;
4. **За масштабами дії**: національні, локальні, індивідуальні;
5. **За тривалістю дії**: тимчасові, постійні;
6. **За характером впливу**: прямі, безпосередні, опосередковані;

7. **За терміном дії:** довгострокові, середньострокові, короткострокові, поточні;

8. **За сферою фінансової діяльності:** загрози фінансовій безпеці у бюджетній, податковій, банківській, валютній сферах, у сфері грошового обігу та розрахунків.

До класифікаційної сітки за критерієм джерело загрози варто додати трансграничні загрози, що є поєднанням дії як внутрішніх так і зовнішніх загроз. Водночас до класифікаційної сітки загроз фінансовій безпеці пропонуємо доповнити такі критерії класифікації, як:

– критерій форми реалізації деструктивного фінансового впливу, що дає змогу визначити ступінь маскуванню ворожих та недоброзичливих намірів суб'єктів фінансових відносин (явні та скриті загрози);

– критерій напрямів деструктивного фінансового впливу на фінансову систему (загрози інтересам держави, учасників фінансового ринку, суб'єктів підприємницької діяльності, громадян тощо).

Критерій ступеня небезпеки замінюють на критерій максимально можливих збитків або ступеню впливу загроз на виживання суб'єкта фінансової безпеки (низький, середній та високий ступінь впливу загрози).

Враховуючи складність фінансово-кредитної сфери пропонуємо розширити класифікацію загроз фінансовій безпеці за критерієм сфера фінансової діяльності, а саме до загроз у сфері фінансово-грошового обігу, у банківській сфері, загроз, що пов'язані із функціонуванням фондового ринку запропоновано додатково виокремити загальні загрози фінансовій безпеці та загрози фінансовій безпеці, що пов'язані із зовнішньоекономічною діяльністю.

Це дозволить дослідити загрози фінансовій безпеці трансграничного характеру, що поєднують у собі дію внутрішніх та

зовнішніх загроз, а також спрогнозувати каскадний ефект їх реалізації за певних умов.

Враховуючи вищенаведені викладки можна зробити наступний висновок: безпека у функціональному і системнотворчому сенсі — це простір відповідальності держави.

Саме тому смисловий простір державно-управлінського змісту поняття "загрози фінансовій безпеці" розкривається за допомогою визначення загрози як інституту, в якому втілюється причина діяльності держави щодо забезпечення фінансової безпеки.

В рамках інституціонального підходу загроза фінансовій безпеці є вірогідністю негативних дій на фактори безпеки, й далі на об'єкти фінансової безпеки: фінансові інтереси як держави в цілому, так і учасників фінансового ринку, суб'єктів підприємницької діяльності, громадян.

Встановлено, що в офіційному дискурсі державного управління загрози фінансовій безпеці класифіковано лише за критерієм джерело загрози внутрішні та зовнішні загрози.

В науковому дискурсі загрози фінансовій безпеці класифіковано за низкою критеріїв, а саме:

- за напрямками впливу на фінансову діяльність (джерело загрози); за ступенем небезпеки; за можливістю дії; за масштабами дії;
- за тривалістю дії;
- за характером впливу;
- за терміном дії;
- за сферою фінансової діяльності.

Доведено, що з причин складності фінансово-кредитної сфери в умовах фінансової глобалізації, трансграничного характеру сучасних загроз фінансовій безпеці України класифікація загроз, яка використовується в офіційному та науковому дискурсах державного

управління не дозволяє в повній мірі побудувати чітку ієрархію загроз та розробити адекватні заходи державного реагування на виявлені загрози.

З метою систематизації загроз фінансовій безпеці України пропонується до класифікаційної сітки за критерієм джерело загрози додати трансграничні загрози, класифікаційну сітку загроз фінансовій безпеці доповнити такими критеріями класифікації, як:

- критерій форми реалізації деструктивного фінансового впливу, критерій напрямів деструктивного фінансового впливу на фінансову систему;

- критерій ступеню небезпеки замінити на критерій максимально можливих збитків;

- за критерієм сфера фінансової діяльності додатково виокремити загальні загрози фінансовій безпеці та загрози фінансовій безпеці, що пов'язані із зовнішньоекономічною діяльністю.

ПИТАННЯ 3.

Останнім часом досить багато науковців та аналітиків приділяють увагу фінансовій безпеці, справедливо вважаючи, що вона є однією з головних складових безпеки підприємництва в цілому. Разом з тим не завжди аналізуються загрози, які існують для фінансової безпеки, а іноді кількість таких загроз зменшується, хоча їх спектр є досить великим.

Загрози фінансовій безпеці здебільшого збігаються з загрозами, що є також загрозами для економічної безпеки, проте ми можемо визначати і специфічні загрози для фінансової безпеки. Насамперед треба, мабуть, розділяти поняття “фінансова безпека” та “безпека підприємств”, “безпека підприємницької діяльності”, “економічна безпека” тощо, які тісно пов'язані і є складовими у сфері забезпечення стабільного існування підприємств. Фінансова безпека підприємства є однією з головних умов

стабільної, успішної і довготривалої роботи підприємства поряд з іншими, і вона забезпечується специфічними методами.

Оскільки фінансова безпека є однією з головних частин економічної безпеки, то загрози економічній безпеці тотожні загрозам фінансовій безпеці.

Безперечно, загрози економічній безпеці тісно пов'язані з загрозами фінансовій безпеці, але існують окремі аспекти, які треба розділяти.

Загалом загрози фінансовій безпеці з точки зору права поділяють на суб'єктивні та об'єктивні. До об'єктивних причин традиційно відносять причини, які не пов'язані з діяльністю суб'єктів права. Вони виникають незалежно від волі людей і можуть виникати несподівано і не прогнозовано.

Об'єктивні причини — це фактори, які впливають на суспільство, на діяльність людей, але вони не можуть бути прогнозовані й передбачені. Об'єктивними причинами вважають землетруси, повені, засухи, низькі та високі температури, які вимагають великих витрат матеріальних ресурсів для збереження робочого циклу підприємств, також для збереження життя і здоров'я людей. До об'єктивних причин також відносять інші природні явища, такі як сильний вітер, нашествя саранчі, епідемії та епізоотії. Дані об'єктивні причини можуть бути певною мірою прогнозовані, але не завжди можна передбачити наслідки та перебіг того чи іншого природного явища.

До суб'єктивних загроз фінансовій безпеці відносять всі загрози, які залежать від дій та волі суб'єктів, що впливають на фінансову безпеку. При цьому тут можна виділяти як безпосередні суб'єктивні загрози, так і опосередковані. Наприклад, низький рівень кваліфікації персоналу, що забезпечує фінансові правовідносини на підприємстві, може становити загрозу фінансовій безпеці, тобто можуть виникати проблеми у

фінансовій сфері одразу, водночас цей фактор може впливати на подальший стан фінансової безпеки.

Суб'єктивних факторів існує багато і їх можна також класифікувати за різними підставами. Виокремимо загрози, що виникають внаслідок діяльності уряду, законодавчих та фінансових установ, які можуть викликати такі види загроз:

- загальноекономічну кризу та нестабільну ситуацію як у державі, так і в окремих регіонах;
- виникнення нестабільності у сфері фінансової, податкової, кредитної, валютної і страхової політики;
- зростання рівня інфляції;
- нестабільність нормативної бази, яка визначає фінансові правовідносини;
- брак коштів для підтримки підприємств, низький рівень інвестицій;
- зміна процентних ставок за кредитами, пониження рівня кредитування.

В окремих випадках такі загрози для фінансової безпеки називають зовнішніми, адже вони викликані зовнішніми чинниками. З іншого боку, іноді до зовнішніх загроз відносять також розкрадання, яке вчинене сторонніми особами, викрадення технологічної та іншої інформації, недобросовісну конкуренцію, незаконні дії кримінальних структур, незаконні дії правоохоронних органів, які не сприяють розвитку підприємництва тощо.

Можна об'єднати зовнішні загрози у певні блоки: такі, що формуються державними структурами, і такі, що формуються кредитором, кримінальними елементами, конкурентами тощо. Існують також і різні визначення внутрішніх загроз для фінансової безпеки. Їх також можна поділити на кілька рівнів.

До першого рівня можна віднести організаційні ризики, такі як некваліфіковане управління як підрозділами, так і підприємствами в цілому, низька дисципліна праці, розголошення інформації, що становить комерційну таємницю і впливає на стан фінансової безпеки.

До другого рівня можна віднести недоліки у плануванні та стратегії діяльності підприємств. Це помилки у стратегічному плануванні, некваліфікована маркетингова політика, прорахунки в ціновій політиці, неефективна робота внутрішнього аудиту та інших перевірок, непродумані угоди, які впливають на фінансову безпеку.

До третього рівня відносять технічні причини виникнення загроз для фінансової безпеки, а саме: слабе технічне забезпечення підприємств, відсутність як планів, так і практичних кроків щодо модернізації, застарілі технологічні процеси, перевищення витрат газу, електричної та інших видів енергомістких матеріалів.

Одним із шляхів класифікації загроз для фінансової безпеки є також шлях визначення **тяжкості наслідків**, інакше ці загрози стають практичними діями. Пропонується поділяти їх на високі, значні, середні та малозначні.

Загрози можуть розрізнятися і **за об'єктами посягань**. Це можуть бути загрози для ресурсів підприємств, які при їх здійсненні призведуть до фінансових втрат, загрози для працюючих на підприємстві, тобто загрози для персоналу, загрози щодо нерухомості підприємств, установ та організацій, які можуть втілюватися в життя пошкодженням підприємств, підпалами, отруєнням води та інших субстанцій, пошкодження систем охорони, зв'язку, крадіжками та виведенням з ладу технологічного устаткування. Об'єктами посягань можуть бути також фінансові документи, що вважаються викраденими, знищеними, підміненими та ін. Як частину загроз для фінансової безпеки ми можемо

розглядати також загрози щодо валюти, грошових коштів, місць їх зберігання тощо.

Окремим видом загроз можна виділити загрози щодо інформації, яка тісно пов'язана з фінансовою безпекою. Вони можуть спрямовуватися на викрадення конфіденційної інформації, що стосується руху фінансів, внесення вірусів та інших програм, що можуть шкодити фінансовій звітності, проникнення до бази інформаційного забезпечення підприємств та використання її з метою крадіжок. Деякі дослідники виокремлюють також види загроз, що виникають на різних етапах виробничої діяльності підприємств, установ та організацій.

Виділяють загрози, які виникають на початку підприємницької діяльності, під час функціонування підприємств, установ та організацій, на виробничому етапі, етапі перевезення продукції, етапі реалізації та збуту продукції та етапі фінансових розрахунків.

Наприклад, на етапі реєстрації підприємств такі загрози можуть бути викликані корупційними діями чиновників, які вимагатимуть хабарі за реєстрацію підприємств чи надання дозволів. На другому етапі це можуть бути технологічні та інші проблеми, які пов'язані з виробництвом, крадіжки складової продукції та інші дії, що можуть загрожувати фінансовій безпеці підприємств. На етапі перевезення продукції загрозами для фінансової безпеки можуть бути шахрайство перевізників, крадіжки та псування товарів і матеріалів. Загрозами для фінансової безпеки на етапі реалізації продукції можуть бути також крадіжки, шахрайство, заниження цін та ін.

Загрози можуть поділятися на ті, що здійснюються з великою вірогідністю, і ті, що існують, але не можуть бути здійсненими.

Існує також класифікація загроз для фінансової безпеки **за об'єктами посягань**. Окремі з них є безпосередніми загрозами для фінансової безпеки, а інші фінансовій безпеці опосередковано.

Наприклад, загрози для персоналу можуть не впливати безпосередньо на стан фінансової безпеки, проте відсутність фахівців, яких викрали, їх хвороба чи інші проблеми можуть впливати на стан фінансової безпеки. Крім того, загрози для персоналу можуть виявлятися у промисловому шпіонажі, отриманні конфіденційної інформації шляхом підкупу, погроз та інших методів впливу.

Технологічні загрози і загрози для будівель споруд, місць зберігання товарів також можуть класифікуватись як загрози для фінансової безпеки, адже на їх відновлення та ремонт витрачаються певні кошти, що не передбачені фінансовими планами підприємств.

Особливими загрозами для фінансової безпеки в сучасному світі є **загрози інформаційній безпеці**, адже через інформаційні мережі можуть викрадатися грошові кошти та інформація, яка може суттєво впливати на стан фінансової безпеки.

Загрози можна також класифікувати **за суб'єктами, які їх створюють**:

- власні співробітники, які можуть продавати певну інформацію, недобросовісні конкуренти, кримінальні структури, чиновники, які можуть впливати на стан розподілу замовлень тощо.

Існує класифікація **загроз за спрямованістю**. Виокремлюють загрози, які в разі їх здійснення можуть нанести прямі збитки підприємствам, а також ті, що нанесуть невеликі збитки опосередковано через певний час.

Отже, перелічити всі види загроз для фінансової безпеки практично неможливо, адже вони можуть бути такими, що не визначаються на початковому етапі і вже стають відомими у процесі діяльності підприємств. Водночас у питаннях протидії всім загрозам вирішальну роль повинні відігравати служби безпеки підприємств, установ та організацій. Головним напрямом діяльності таких формувань насамперед

має стати завдання створення класифікації загроз, які можуть впливати на фінансову безпеку та розроблення форм і методів протидії таким загрозам. З метою забезпечення фінансової безпеки необхідно розробити стратегію забезпечення фінансової безпеки.

Побудова такої стратегії має включати такі принципи: єдності (суспільної, економічної, політичної тощо), своєчасності та адекватності реагування, виокремлення шляхів виникнення загроз та ефективності протидії.

Існують приклади розроблення стратегії забезпечення фінансової безпеки, яка включає в себе загальну мету, конкретні завдання, що розраховані на короткий і довгий термін. У стратегії мають бути передбачені всі перераховані загрози. При цьому їх треба поділити на реальні, можливі і ті, які можуть виникати в рідкісних випадках.

ПИТАННЯ 4.

У науковій літературі можна знайти достатню кількість визначень структури механізму управління безпекою підприємства. Так, до механізму стійкості включають тільки засоби фінансової, організаційної, інформаційної й методичної підтримки діяльності підприємства, що є досить вузьким розумінням складу механізму безпеки. Вважається, що механізм безпеки включає сукупність цілей, функцій, принципів і методів, взаємодія яких забезпечує ефективне функціонування системи безпеки. У даному визначенні не вистачає акценту на формуванні певної організаційної структури, без якої не може функціонувати будь-яка система. Також включають у механізм економічної безпеки використовувані засоби, методи й заходи, сукупність яких надає можливість захистити свої структурні підрозділи, зберегти і ефективно використовувати фінансові, матеріальні й інформаційні ресурси.

До складу механізму управління фінансовою безпекою підприємства входять наступні складові: економічні закономірності, цілі та завдання управління, функції, організаційна структура, принципи управління, методи управління, кадри управління, техніка й технологія управління, критерії оцінки ефективності системи управління.

Використовуючи даний підхід, а також узагальнюючи сутність і склад механізму управління, що наведено у наукових працях вітчизняних і закордонних учених, до складу механізму управління фінансовою безпекою підприємства слід віднести наступні елементи (складові):

- сукупність фінансових інтересів підприємства,
- функції, принципи й методи управління,
- організаційну структуру,
- управлінський персонал,
- техніку й технології управління,
- фінансові інструменти,
- критерії оцінки рівня фінансової безпеки.

Таким чином, під механізмом управління фінансовою безпекою підприємства доцільно розуміти єдність процесу управління й системи управління. У такій єдності закладене діалектичне протистояння змісту (процес управління) і форми (структура управління). Фінансові інтереси підприємства на кожному конкретному етапі його функціонування знаходять своє вираження в місії й цілях підприємства. Вони враховуються у процесі реалізації таких функцій, як програмування (включаючи прогнозування) і планування, що є невід'ємною частиною процесу управління. Тому фінансові інтереси підприємства у повинні враховуватись у якості місії й цілей, що входять до складу механізму управління фінансовою безпекою підприємства. Будь-який вид управління базується на принципах, що є відображенням об'єктивних закономірностей даного процесу. Сукупність певних принципів визначає

межі процесу управління. Тому управління фінансовою безпекою підприємства рекомендовано здійснювати за наступними принципами:

- системність (наявність певної сукупності елементів, що забезпечують функціонування механізму забезпечення фінансової безпеки підприємства);
- орієнтованість стратегії забезпечення фінансової безпеки на фінансову стратегію підприємства;
- гнучкість (можливість оперативного пристосування до динамічних змін зовнішнього та внутрішнього середовища);
- результативність (здатність своєчасно попереджати та/або ефективно долати негативний вплив загроз, при цьому забезпечуючи розвиток підприємства);
- наявність системи постійного моніторингу реальних та потенційних загроз внутрішнього та зовнішнього характеру фінансовій безпеці підприємства;
- оптимізація витрат на забезпечення фінансової безпеки підприємства (витрати на попередження та/або подолання загрози повинні бути адекватними її рівню та обсягу).

Дані принципи між собою взаємопов'язані, тому недотримання хоча б якогось з них негативно вплине на ефективність функціонування механізму забезпечення фінансової безпеки підприємства. Метод управління виступає як спосіб забезпечення фінансової безпеки підприємства і передбачає наявність інструмента управління фінансовою безпекою. Даним інструментом можуть виступати певні фінансові технології, що безпосередньо використовуються при реалізації методу. Сукупність ефективних методів управління надає можливість реалізувати сам процес управління. А організаційна структура виступає основою будь-якою системи управління, завдяки якій управлінський персонал й реалізує чіткі функції. На сучасному етапі менеджмент також

передбачає наявність і використання визначеної техніки управління, до якої відносяться мережі Інтернет та інші важливі технології. Технологія управління виступає як процес прийняття й реалізації управлінських рішень, і в такому вигляді, безумовно, необхідна для забезпечення фінансової безпеки підприємства.

Крім наведених складових механізму фінансової безпеки підприємства, до його складу слід включати критерії оцінки рівня фінансової безпеки. Наявність даних критеріїв надає можливість якісно й кількісно оцінити рівень фінансової безпеки на різних підприємствах. Збалансована та підходяща сукупність певних критеріїв оцінки рівня фінансової безпеки підприємства пов'язана із необхідністю обґрунтовувати доцільність формування й наступного розвитку системи управління фінансовою безпекою підприємства, а також вчасно виявляти загрози у фінансовій сфері, і відповідним чином впливати на зниження рівня їх впливу або повне усунення. Зважаючи на те, що підсистема управління фінансовою безпекою підприємства не буде ефективно функціонувати без власного забезпечення, вона повинна включати:

- нормативно-правове забезпечення, що включає як законодавчі й нормативні акти державного регулювання, так і акти, накази, інструкції, вимоги, статутні положення, методики діяльності по забезпеченню фінансової безпеки на самім підприємстві. Усі вони є обов'язковими для виконання на підприємстві;

- організаційно-методичне забезпечення, що припускає необхідність відповідної організаційної структури, що включає сукупність підрозділів, керівників і персоналу, які відповідають за рівень фінансової безпеки на підприємстві;

- технічне забезпечення, що здійснюється із забезпеченням інформаційною технікою й технологіями, а також відповідними програмами для аналізу, планування, виявлення загроз;

– інформаційне забезпечення, що включає в себе всі дані, показники, параметри, які потрібні для аналізу та планування фінансової безпеки підприємства;

– кадрове забезпечення, як здатність аналізувати, вчасно виявляти загрози, їх рівень і можливий вплив на фінансовий підприємства, а також планувати фінансову безпеку. Для цього необхідний відбір, розміщення й підвищення кваліфікації кадрів, які відповідають за забезпечення фінансової безпеки підприємства;

– фінансове забезпечення, що враховує фінансові потреби для здійснення механізму управління фінансовою безпекою підприємства. Підсистему управління фінансовою безпекою слід формувати з урахуванням розмірів, масштабу та видів діяльності підприємства, фінансових можливостей, його доміанти на конкурентному ринку.

При цьому слід дотримуватися певного алгоритму (рис. 1). Важливою складовою механізму управління фінансовою безпекою підприємства є сукупність функцій, що повинні реалізовувати даний механізм. У науковій літературі висвітлюється різноманітний набір функцій управління фінансовою безпекою. Так, І.А. Бланк у групі таких функцій виділяє наступні: формування ефективних інформаційних систем, здійснення аналізу стану фінансової безпеки, здійснення планування заходів щодо забезпечення фінансової безпеки підприємства, розробка результативної системи стимулювання реалізації ухвалених рішень, здійснення ефективного контролю над реалізацією ухвалених рішень у галузі забезпечення фінансової безпеки підприємства.

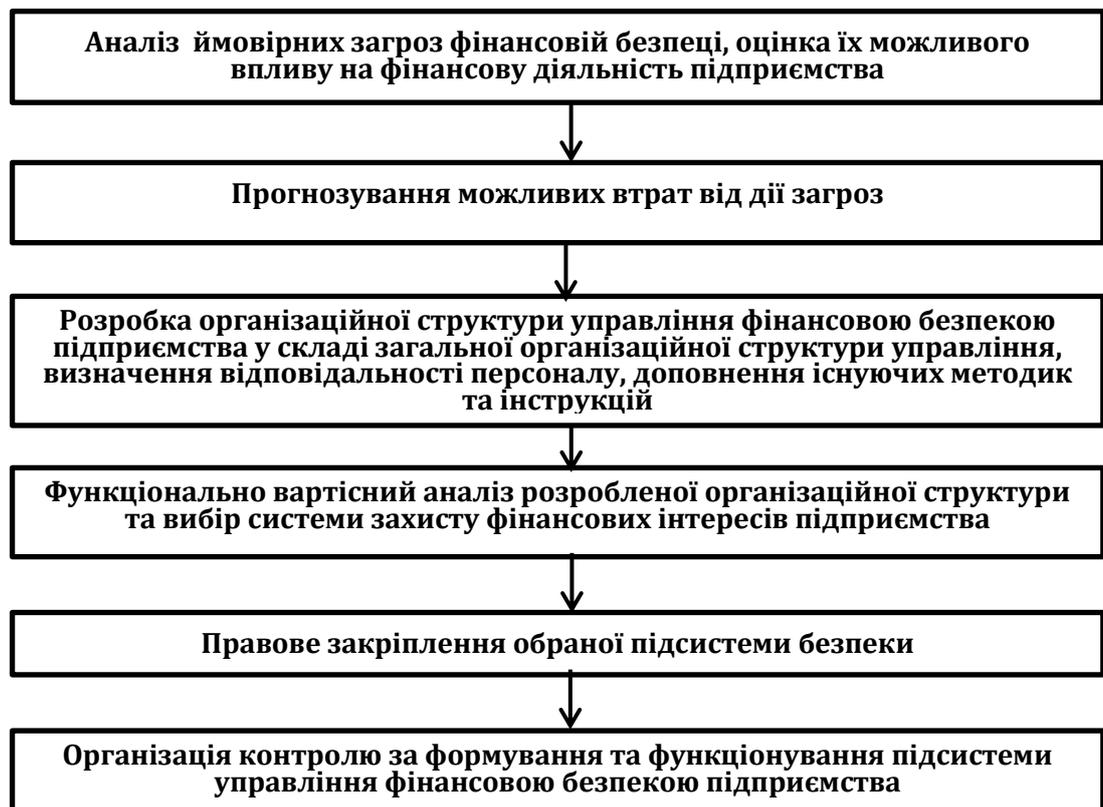

Рис. 2. Алгоритм формування підсистеми управління фінансовою безпекою підприємства

Однак наведені функції можуть виступати завданнями або методами забезпечення фінансової безпеки підприємства. Тому, базуючись на теорії управління, до основних функцій управління фінансовою безпекою підприємства доцільно віднести:

- планування, включаючи програмування й прогнозування;
- організацію й регулювання;
- стимулювання;
- контроль сукупності, облік, аналіз та аудит.

На стадії планування розробляються оперативні та щорічні фінансові плани, концепції, стратегічні програми й прогнози забезпечення фінансової безпеки. Розглянуті підходи до визначення сутності механізму управління фінансовою безпекою підприємства дають можливість розкрити процес і конкретні завдання формування цього механізму. Певні елементи механізму управління фінансовою безпекою на багатьох підприємствах вже сформовані й функціонують,

згідно специфіки та напрямів їх діяльності. Тому з метою комплексного формування механізму управління фінансовою безпекою стає необхідним переосмислити конкретні задачі існуючих елементів механізму, переорієнтувати їх на виконання завдань, що пов'язані із забезпеченням фінансової безпеки підприємства.

Механізм фінансової безпеки підприємства дозволяє: забезпечити фінансову стійкість, ліквідність, платоспроможність; самостійно розробляти та впроваджувати фінансову стратегію; забезпечення оптимальне залучення та ефективне використання фінансових ресурсів підприємства та забезпечення достатню фінансову незалежність підприємства. Також даний механізм повинен забезпечувати відповідність між активами та зобов'язаннями підприємства. Таким чином, завдання формування механізму забезпечення фінансової безпеки підприємства полягає у визначенні фінансових інтересів, у вигляді місії та фінансових цілей підприємства, доповнення функцій і завдань, реалізація яких буде спрямована на забезпечення фінансової безпеки на основі аналізу сильних та слабких сторін, а також методу розробки та, принципів забезпечення фінансової безпеки сценаріїв розвитку подій, визначення критеріїв оцінки рівня фінансової безпеки, підсистеми інформаційно-аналітичного забезпечення.